

Klassiek vakwerk II

Achtergronden van het NT2-onderwijs

De beste artikelen uit Vakwerk 5-9

Bart Bossers (red.)

© 2015 Bart Bossers (red.), Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van de artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb. 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht (postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van artikel 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Verzorging omslag en binnenwerk:

Impressie grafische vormgeving (Anja Verhart), Gouda

Foto omslag: Chris Noorland

ISBN 978 90 8953 972 4

NUR 842

Voorwoord

Net als in 2008 brengen we in deze tweede *Klassiek Vakwerk* een aantal artikelen bijeen die eerder in de *Vakwerk*-reeks zijn verschenen en die inmiddels niet meer verkrijgbaar zijn. Het gaat om een selectie uit Vakwerk 5-9 (2009-2014). Vier daarvan waren congresbundels van de grote tweedaagse NT2-conferenties van de *Beroepsvereniging van docenten NT2*, één was een bundel naar aanleiding van twee studiemiddagen over woordenschatverwerving en woordenschatonderwijs.

Voor deze verzamelbundel hebben we allereerst alle veertig artikelen uit Vakwerk 5-9 doorgenomen en thematisch onderverdeeld. Vervolgens is een eerste selectie gemaakt met behulp van een aantal criteria. Ten eerste moest er een goede spreiding zijn over onderwerpen en doelgroepen en bovendien mocht de inhoud van de artikelen uiteraard niet verouderd zijn, en ook niet gebonden aan een specifiek examen, boek, leergang, computerprogramma of trainingsprogramma. Belangrijk was ook dat de tekst expliciet bedoeld was voor NT2-docenten (en niet voor bijvoorbeeld collega-onderzoekers). Dat betekent dat het artikel naast theoretische verdieping, ook concrete en bruikbare adviezen, tips, aanbevelingen en suggesties voor het onderwijs moest bieden. De veertien artikelen die we op basis van deze criteria hebben geselecteerd, zijn daarna waar nodig door de auteurs herzien en geactualiseerd. De meeste artikelen bevatten dus aanvullingen en wijzigingen, met name de wat oudere.

We denken dat *Klassiek Vakwerk II* een mooie staalkaart van het NT2-onderwijs te bieden heeft, en dat zowel toekomstige als al werkzame NT2-docenten er veel inspirerende ideeën en bruikbare suggesties in zullen vinden. Het boek kan daarnaast, net als *Klassiek Vakwerk I*, heel goed gebruikt worden als basis voor een studiemiddag, als discussiestuk in een docententeam of bij het maken van een onderwijstraject.

Wat de onderwerpen betreft, kent *Klassiek Vakwerk II* veel variatie. De eerste twee artikelen zijn algemeen van aard (tweedetaalverwerving en tweedetaaldidactiek), waarna bijdragen volgen op het gebied van alfabetisering en laaggeletterdheid, uitspraak en spreekvaardigheid, schrijfvaardigheid, luistervaardigheid, grammatica, woordenschat, cultuur en interculturele communica-

tie, en ten slotte toetsing. De meeste aspecten van het NT2-onderwijs komen dus aan bod. De bijdragen bevatten bovendien veel verwijzingen naar publicaties, lesmateriaal en websites, die verdere verdieping in het betreffende onderwerp mogelijk maken.

De auteurs van de bijdragen zijn voor het merendeel werkzaam op instellingen die zich zowel met onderzoek, onderwijs als materiaalontwikkeling bezighouden, en kennen dus zowel de les- als de onderzoekspraktijk. Door de koppeling die ze in de artikelen aanbrengen tussen theorie, onderzoek en onderwijs, wordt het voor de lezer duidelijk en begrijpelijk waarop de praktische adviezen en aanbevelingen die ze geven gebaseerd zijn.

De auteurs willen we hartelijk bedanken voor hun toestemming hun artikel in deze publicatie op te nemen en voor de moeite die ze wilden doen om hun tekst te actualiseren. De lezer wensen we, naast veel leesplezier, veel inspiratie en bruikbare ideeën voor de dagelijkse lespraktijk toe!

Bart Bossers – september 2015

Inhoud

Impliciet leren is een natuurlijk leerproces, zelfs bij expliciete regelinstructie

Dominique Sandra, Nina Verhaert & Lien Van Abbenyen **9**

Maak het verschil! Differentiatie en ondersteuning in de NT2-klas

Lies Houben **27**

Alfabetisering NT2: leerlast en succesfactoren

Jeanne Kurvers & Willemijn Stockmann **45**

Succesfactoren voor programma's Taal, Ouderbetrokkenheid en Participatie

Yolande Timman **67**

Oefenen met vloeiend spreken: wat, hoe, waarom?

Nel de Jong **85**

Correctieve feedback op uitspraak: welke fouten maken NT2-leerders?

Catia Cucchiarini & Ambra Neri **99**

De rode pen werkt! Het effect van correctieve feedback op de schrijfvaardigheid

Catherine van Beuningen **115**

Een rollenmodel voor procesfeedback. Over wie wat kan doen en vooral wanneer

Jan Strybol **131**

Een goed verstaander heeft maar een half woord nodig

Mirjam Ernestus & Ghislaine Giezenaar **143**

Het belang van een smalle context

Ineke van de Craats **157**

Taakgericht taalonderwijs en woordenschatontwikkeling

Bart Bossers **173**

Woordenschatuitbreiding in NT2-lessen. Over leerbaarheid en
onderwijsbaarheid

Simon Verhallen **185**

Interculturele competenties in het NT2-onderwijs. Auteurskwaliteiten of
docentvaardigheden?

Alice van Kalsbeek **193**

Over de zuiverheid van toetsen

Sible Andringa **205**

Impliciet leren is een natuurlijk leerproces, zelfs bij expliciete regelinstructie

Dominique Sandra, Nina Verhaert & Lien Van Abbenyen
Universiteit Antwerpen

Inleiding

Een taal kan ruwweg beschreven worden als een systeem dat uit twee grote componenten bestaat: een lexicon (de woorden in de taal) en een grammatica (de regels waarmee de woorden gecombineerd worden). Hierbij maken we gemakshalve abstractie van pragmatische kennis en andere competenties die nodig zijn om taal adequaat te gebruiken (bv. hoe moet de taal afgestemd worden op reële gebruikssituaties). Deze tweedeling vindt men ook terug in didactische methodes die betrekking hebben op het leren van een vreemde taal, bv. Nederlands als tweede taal. Enerzijds wordt er aandacht opgebracht voor nieuwe woordenschat, vaak aan de hand van vertaalparen, al kan dat ook via een communicatieve aanpak (of een combinatie van de twee). Anderzijds is er een aparte focus op de grammatica. Die focus neemt een specifieke vorm aan. In het vreemdetalenonderwijs worden grammaticale regels vaak expliciet aangeboden, d.w.z. dat de onderliggende systematiek uitdrukkelijk verwoord wordt. De achterliggende gedachte is dat (de meeste) taalleerders niet in staat zijn om die systematiek zelf te ontdekken of die op zijn minst trager ontdekken. Eens de systematiek is aangebracht, worden de regels uitvoerig gedrild. De aanname is dat de combinatie van regelexplicitering en drill tot goed ontwikkelde grammaticale vaardigheden in de vreemde taal zal leiden.

Het doel van deze bijdrage betreft niet de vraag of grammaticale regels al dan niet beter geleerd worden als ze expliciet worden aangebracht. We willen wel aantonen dat een sterke focus op regelexplicitering niet noodzakelijk

didactisch succes garandeert. Uit het onderzoek dat tijdens de laatste tien jaar in de onderzoeksgroep van de eerste auteur is uitgevoerd, blijkt immers dat het mentale lexicon (de voorraad opgeslagen woorden in het geheugen van een taalgebruiker) een storende invloed kan uitoefenen wanneer een grammaticale regel moet worden toegepast. Blijkbaar zijn onze kennis van de grammatica en van de woordenschat van een taal niet zo strikt gescheiden als men geneigd is te denken. Blijkbaar ook is het aanleren van woordenschat zo geautomatiseerd dat dit proces zich zelfs afspeelt in domeinen die men intuïtief als strikt grammaticaal zou beschouwen. Precies in die domeinen kan het spontane woordleren interferentie veroorzaken met de nochtans expliciet aangebrachte en sterke ingedrilde regels.

In het hieronder beschreven onderzoek zullen wij verslag doen van de experimenten die sedert 1999 in onze onderzoeksgroep zijn uitgevoerd naar de oorzaken van d/t-fouten. Met die experimenten wilden we een antwoord geven op de vraag waarom die fouten zo onuitroeibaar blijken te zijn. We zullen ons beperken tot één specifiek regeltype: de regels voor de spelling van de Nederlandse werkwoordvormen. Die keuze voor de zogenaamde d/t-regels kan op twee kritische reacties stoten. Men zou kunnen opwerpen dat het hier om een spellingregel gaat en niet om een regel in de gesproken taal, waar we nochtans spontaan aan denken in discussies over het aanleren van taalregels. Een tweede kritische bedenking is dat onze experimenten betrekking hadden op de hardnekkigheid van d/t-fouten bij moedertaalsprekers van het Nederlands, terwijl de discussie over regelleren betrekking heeft op een vreemde taal (bv. in een NT2-context). Hoewel beide opmerkingen terecht zijn, impliceren ze niet dat de spellingregels voor de werkwoorden geen geschikte invalshoek kunnen bieden voor de vraagstelling: garanderen expliciete regel-instructie en intensieve drill een goede beheersing van een regel? Immers, de d/t-regels kan men als een prototype beschouwen voor veel andere regels. Die spellingregels zijn immers glashelder en kunnen bijgevolg ook vrij eenvoudig geëxpliciteerd worden voor taalleiders. Ze vormen dan ook een voorbeeld *par excellence* van een taalregel die in het onderwijs expliciet wordt aangeleerd en intensief getraind.

De descriptieve eenvoud achter de Nederlandse werkwoordvormen

De spelling van de Nederlandse werkwoordvormen getuigt van een grote eenvoud, tenminste vanuit een beschrijvend perspectief. De eerste persoon enkelvoud in de tegenwoordige tijd valt samen met de stam (geen achtervoegsel dus): *ik fiets*. De derde persoon enkelvoud in diezelfde tijd wordt gevormd door het achtervoegsel *-t* aan de stam toe te voegen: *hij fietst*. De onvoltooid

verleden tijd van een werkwoord wordt gevormd door het achtervoegsel *-de* of *-te* achter de stam te plaatsen, afhankelijk van het feit of de laatste stammedeklinker stemhebbend of stemloos is: *zij droomde, zij werkte*. De medeklinker van die uitgang in de verleden tijd (*d* of *t* dus) wordt ook als achtervoegsel gebruikt bij het vormen van het voltooid deelwoord: *zij heeft gedroomd, zij heeft gewerkt*. De gebiedende wijs wordt gevormd door de stam van het werkwoord te nemen: *kom hier!* Er zijn uitzonderingen op deze regels – we schrijven bv. *hij laat* en niet *hij laatt* – maar die zijn zo evident (een dubbele *t* aan het einde van een woord is onmogelijk in het Nederlands) dat je ze eigenlijk niet hoeft te leren.

Wie het bovenstaande leest, kan enkel besluiten dat de regels voor de spelling van de Nederlandse werkwoordvormen uiterst eenvoudig zijn. Ten eerste gaat het om relatief weinig regels. Ten tweede zijn de regels zelf zeer eenvoudig: voeg *-t* toe in de derde persoon, voeg *-te* of *-de* toe in de onvoltooid verleden tijd. Vanuit descriptief standpunt valt zeker niet te voorspellen dat deze regels spellingproblemen zullen veroorzaken.

Een paradox

Niettegenstaande hun schijnbare eenvoud zorgen deze regels wel degelijk voor een probleem, een probleem dat zo persistent is dat het een eigen naam heeft gekregen: het probleem van de d/t-fouten. Die fouten duiken in allerlei teksten op: in opstellen van leerlingen op de middelbare school, in papers en examens van studenten in het hoger onderwijs, in reclameteksten, kranten en tijdschriften, ondertitels bij films, ... Zelfs hoogopgeleide schrijvers maken wel eens een d/t-fout, die ze ofwel nog kunnen onderscheppen alvorens hun definitieve tekst in te dienen of die ze toch over het hoofd zien. Merk op dat een fout die velen maken tijdens het intikken van de eerste versie van een tekst ook een belangrijke observatie is, zelfs al zal niemand zo een fout zien. Een dergelijke fout wijst er immers op dat schrijvers moeite hebben om deze regels toe te passen. Anders zouden ze bij hun eerste schrijfpoging geen fout maken. Met andere woorden: al lijkt de spelling van de Nederlandse werkwoordvormen gemakkelijk, ze is het in de praktijk blijkbaar niet.

Die spanning tussen beschrijvende eenvoud enerzijds en moeite met de eigenlijke regeltoepassing anderzijds is des te opvallender als men zich realiseert dat Vlaamse en Nederlandse jongeren een bijzonder lang 'leertraject' doorlopen met betrekking tot de spelling van werkwoordvormen. Leerlingen van tien jaar worden al geconfronteerd met de werkwoordspelling – en die onderwijsaandacht verdwijnt niet tot op het einde van de middelbare school. Bovendien worden fouten bestraft: leerlingen verliezen er punten door op

school (vaak ook in niet-taalvakken) en werkzoekenden die in hun sollicitatiebrief een d/t-fout schrijven, maken in veel bedrijven minder kans om voor een gesprek te worden uitgenodigd dan hun beter spellende concurrenten.

Het is een merkwaardige vaststelling: drie ingrediënten die in veel contexten foutloos gedrag garanderen – eenvoud, training en sanctionering – kunnen er niet voor zorgen dat d/t-fouten verdwijnen. Zoals elke Vlaming en Nederlander weet, zijn deze fouten zo hardnekkig dat de meesten ze als het 'zwarte beest' van de Nederlandse spelling beschouwen. De vraag rijst dan: Hoe is het mogelijk dat een regelsysteem dat zo eenvoudig te beschrijven valt en in het onderwijs zo veel aandacht krijgt toch aanleiding geeft tot zoveel fouten? De oplossing van die paradox moet ons inzicht verschaffen in een aantal van de mentale processen die bij het spellen betrokken zijn. De hardnekkigheid van de fouten suggereert immers dat er factoren aan het werk zijn die ervoor zorgen dat tijdens het effectieve schrijven een ogenschijnlijk simpel systeem toch moeilijk blijkt. De vraag is dan welke factoren die problemen veroorzaken. De identificatie van die factoren was het doel van onze experimenten. De inzichten die uit dat onderzoek naar voren komen, hebben echter ook implicaties voor de vraagstelling in deze bijdrage: Garandeert expliciete regelinstructie in combinatie met veel drill een goede regelbeheersing?

Homofonen en homofondominantie

Iedereen weet dat d/t-fouten zich niet voordoen op vormen als *drinkt*, *komt* of *loopt*. Dat zijn zogenaamde klankzuivere werkwoorden: door te luisteren naar de klanken kan je de vormen van die werkwoorden spellen (bv. *k-o-m-t*). De correcte spelling van zulke vormen vereist enkel de toepassing van het basisprincipe van de Nederlandse taal: *Schrijf wat je hoort*.¹ De notoire problemen doen zich echter voor op werkwoordvormen die je niet correct kán spellen door op de uitspraak te vertrouwen. Om hun uitgang correct te spellen moet je andere spellingprincipes toepassen. Zo is het onmogelijk om op basis van de uitspraak uit te maken of je *word* of *wordt*, *bereid* of *bereidt*, *verdeelt* of *verdeeld* moet schrijven. In al die gevallen correspondeert de uitspraak van de te spellen werkwoordvorm met twee schrijfwijzen, waarvan slechts één in de specifieke grammaticale context past (eerste of derde persoon enkelvoud, voltooid deelwoord). Zulke vormen noemt men *homofonen*: verschillende spellingpatronen met dezelfde uitspraak.

Aangezien de meeste d/t-fouten zich op homofonen voordoen, kan de vraag naar de persistentie van d/t-fouten iets specifiekier geformuleerd worden: Waarom zijn precies homofone werkwoordvormen zo moeilijk te spellen? Het feit dat toepassing van het principe *spel wat je hoort* door homofonie